

ПРАВОРОЗУМІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Процеси глобалізації, що стали визначальним чинником розвитку людства протягом останніх десятиліть, викликають широку дискусію серед науковців різних галузей знань. Питання глобалізації, її проблеми та можливі наслідки покладені в основу багатьох сучасних досліджень. Вплив глобалізації на економічне, політичне, правове і соціальне життя держав і народів відбувається в різних формах і різними методами. Що стосується наслідків такої дії, то вони залежать від багатьох чинників, серед яких особливе місце займає правова сфера. Тому наукової і практичної значимості набувають дослідження сучасних теорій праворозуміння, розвиток яких детермінований процесами глобалізації.

Метою даної статті є теоретичний аналіз сутності, особливостей праворозуміння в умовах глобалізації.

У сучасній юридичній науці розроблена значна кількість правових теорій, доктрин, концепцій. Розуміння права – важлива проблема, що має глибоке історичне коріння. На думку відомого британського юриста Д. Уолкера, незважаючи на те, що було зроблено достатньо спроб мовного визначення права, жодна з них не отримала загального визнання [10, с. 235].

Вітчизняні вчені визначають праворозуміння як «усвідомлення правової дійсності через призму правових теорій, доктрин, концепцій... Засноване на науковому обґрунтуванні правових явищ, належній правовій культурі і правосвідомості громадян. Формуванню праворозуміння сприяють різні види тлумачення права ...» [2, с. 696]. Праворозуміння є формою пізнання сутності і ролі права у регулюванні суспільних відносин. Праворозуміння передбачає усвідомлення не тільки фактичної правової дійсності, а й правових моделей майбутнього. Саме це визначає його як одну з основних рушійних сил цивілізаційного розвитку суспільства, окремого регіону (держави) та усїєї планети [6, с. 75].

Сучасний розвиток теорій праворозуміння пов'язаний із процесами глобалізації. Як зазначає А. Ковлер, у той час коли між юристами – теоретиками ведуться дискусії щодо природи права і типів праворозуміння, практики працюють над створенням єдиного міжнародного правового простору [3, с. 5]. Це демонструє процес залучення нових держав в Європейську співдружність та Раду Європи, однією з головних умов якого є стандартизація їх правових систем, тобто поетапну відмову від багатьох національних особливостей правових систем націй – держав. А. Ковлер, зазначає, що процеси правової глобалізації, трансформують типи правосвідомості, які склалися історично. Тому сучасна правова теорія повинна дати відповідь на виклики правової глобалізації, що є адекватними вимогам часу. Суттєво впливаючи на трансформацію, зміни і модернізацію державно-правових інститутів, норм і відносин на всесвітньому і внутрішньому національному рівнях, глобалізація стимулює, прискорює і оновлює процеси універсалізації у державно-правовій сфері.

Для сучасного стану праворозуміння характерними є декілька важливих тенденцій. Одна із них полягає в тому, що деякі дослідники прагнуть створити певну інтегративну теорію права, яка поєднала б різні концепції праворозуміння. Зокрема, як стверджує О. Мартишин, сучасна західна юриспруденція уникає єдиного, універсального розуміння визначення права, надаючи перевагу багатозначності терміну і підкреслюючи умовність, відносність понять і визначень. Розуміння права відбувається з використанням усього надбання світової правової думки [4, с. 13].

Таке інтегративне праворозуміння, на думку багатьох вчених, є найбільш продуктивним, оскільки воно створює цілісну концепцію права, яка відображає реалії сучасної соціокультурної ситуації, а також дозволяє об'єднати ідеї основних правових шкіл та напрямів. Так, Г. Берман стверджує, що необхідно подолати оману щодо політичної та аналітичної юриспруденції («позитивізм»), або філософської та моральної юриспруденції («теорія природного права»), або історичної та соціоекономічної юриспруденції («історична школа», «соціальна теорія права»). На думку вченого, актуальною є юриспруденція, яка інтегрує усі три традиційні школи і виходить за їх межі. Він переконаний, що така єдина юриспруденція підкреслювала б тезу, що в право потрібно вірити, інакше воно не буде працювати, а це включає не лише розум, але й почуття, інтуїцію та віру, що вимагає повного суспільного усвідомлення [1, с. 16-17]. Г. Берман наголо-

шує, що інтегрована юриспруденція дозволяє дати більш широке визначення права, а саме – це тип соціальної дії, процес, у якому норми, цінності і факти поєднуються та актуалізуються. Саме актуалізація права, на думку вченого, є його найбільш суттєвою ознакою [1, с. 17].

Онтологічною основою такої юриспруденції може стати комунікація. Якщо в ХХ ст. основою філософсько-правовою проблемою було обґрунтування зв'язку норми закону, встановленого державою, з духовним, у тому числі моральним світом людини, то в ХХІ ст. на перший план виходить проблема правової комунікації, тобто проблема успішного співіснування у сфері права різних суб'єктів, проблема загального праворозуміння і сумісної, синергійної правотворчості, в межах якої може реалізуватися не лише особиста свобода людини, але й її відповідальність за долі інших. Таке розуміння права неможливе при погляді на державу як на єдиного носія права.

Автором комунікативної концепції права А. Поляковим висувається твердження, що важливим завданням сучасної правової науки є пошук шляхів формування нового, інтегративного типу праворозуміння, що виникає на основі діалогу усіх шкіл і напрямів сучасної правової думки як західних, так і східних. Успіх такого пошуку А. Поляков пов'язує з «принциповими гносеологічними та онтологічними питаннями теорії права, перспектива вирішення яких проглядається в контексті феномолого-комунікативного підходу» [5, с. 62]. Зазначений підхід передбачає визнання наступних методологічних висновків:

- право як феномен не існує поза соціальним суб'єктом та соціальною взаємодією;
- суб'єктне розуміння, опосередковане легітимними правовими текстами, завжди є специфічною комунікативною поведінкою, суб'єкти якої володіють взаємообумовленими правами та обов'язками;
- право є синергійною комунікативною системою.

Сучасне розуміння поняття «комунікації» розглядається в декількох аспектах. У контексті нашого розгляду важливим є підхід Ю. Хабермаса, який виділяє інформаційну комунікацію, що передбачає передання повідомлення в однічному, монологічному порядку, та комунікацію процесуальну, під якою розуміється співучасть суб'єктів, їх спільна діяльність, і навіть їх певна організація. Така комунікація має діалогічну форму і розрахована на взаємне розуміння [8, с. 48].

Відповідно, змістом комунікації є дії у напрямку підготовки текстів, їх передання та інтерпретація, а також пов'язані з цим мислення, розуміння та взаємодія. Застосування даної тези по відношенню до права означає, що правова норма, яка має певний текстуальний вислів (текст є результатом діяльності законодавця або іншого суб'єкта правотворчості – комунікатора), адресується отримувачам (конкретним учасникам правовідносин), які, певним чином інтерпретуючи значення тексту (усвідомлюючи зміст цієї норми для себе відповідно до свого рівня правосвідомості), втілюють його положення у власні дії.

Водночас, для того, щоб правова норма була доведена до відома усіх реципієнтів, яких вона стосується необхідно поширити текст норми по певним каналам комунікації. Такими каналами виступають засоби масової інформації. Виходячи з цього діє конституційний принцип обов'язкового офіційного опублікування законів у ЗМІ. Будь-які нормативні правові акти, які стосуються прав, свобод і обов'язків людини та громадянина, не можуть застосовуватися, якщо вони офіційно не опубліковані.

Таким чином, комунікативне праворозуміння, з одного боку, зберігає принципи права, а з іншого, змістовно доповнює і збагачує їх новими аспектами, що пов'язані із сучасними засобами передачі та обміну інформацією, а значить і формуванню громадської думки і політичної волі.

У даному контексті на особливу увагу заслуговує теорія «комунікативної дії» Ю. Хабермаса, що розроблена в напрямку дискурсивної теорії демократії або «деліберативної демократії». Німецький вчений запропонував враховувати багатоманітність форм комунікації, в якій «спільна воля утворюється не лише через етичне самопогодження, але й за рахунок врівноваження інтересів і досягнення компромісу за рахунок цілераціонального вибору засобів» [7, с. 391]. Усі питання Ю. Хабермас зводить до комунікативних умов і процедур, які через демократичну громадську думку надають владі легітимності. Вчений виділяє два критерії легітимації правових норм. Перший, позитивістський критерій, передбачає легітимацію посередництвом процедури, інший вимагає матеріального обґрунтування. Ю. Хабермас пропонує формулу, у якій «свобода індивіда виявляється пов'язаною із свободою усіх інших не лише негативно, через взаємні обмеження. В асоціації вільних і рівних усі повинні мати можливість сприймати себе в якості авторів законів, пов'язаність з якими кожний відчуває індивідуально» [7, с. 196].

У межах деліберативної демократії головна увага приділяється процесу формування думки і волі громадян за допомогою політичної комунікації. У своїх дослідженнях Д. Драйзек обґрунтовує освітній і трансформаційний потенціал деліберативної демократії. Основною тезою його

теорії виступає твердження про значення і необхідність дистанціювання погоджувальної демократії від держави з її механізмом формального виборчого права і заміні його істинно демократичним, плюралістичним, політизованим громадянським суспільством, яке гарантує вільне волевиявлення громадян [9, с. 8].

Право як інститут не створює нових відносин, не формує їх, а лише регулює існуючі. Юридизація існуючих відносин, соціальних інститутів – це встановлення правових норм. Саме правові норми є гарантіями свободи, коли встановлені норми орієнтуються на існуючі інститути і юридично відтворюють соціально інтегровані комунікативні дії.

У даному контексті ідея рівності громадян означає, що норми, які стосуються всіх, повинні отримати згоду усіх, а свобода передбачає, що ця згода є раціонально обґрунтованим консенсусом, а не результатом примусу або маніпуляцій. Відповідно, право виступає умовою соціальної інтеграції, що відбувається на основі комунікативного впливу. По відношенню до комунікації право виступає опосередкованою структурою.

Таким чином, сучасне право (в комунікативному розумінні) – це механізм, який впливає на комунікативну діяльність членів суспільства, оскільки саме остання зумовлює появу норм права і надає їм легітимності. Норми права легітимні лише тоді, коли вони відповідають критеріям комунікативної раціональності.

Підсумовуючи вищезазначене, наголосимо, що об'єктивні процеси сучасного розвитку суспільства, а саме: процеси глобалізації, правової універсалізації і розвитку технологій передачі і обробки інформації, здійснюють визначальний вплив на формування тенденцій розвитку права, а, відповідно, і типів праворозуміння. Аналіз існуючих тенденцій праворозуміння свідчить, що основний вектор розвитку правової думки в найближчій перспективі буде спрямований на створення інтегративної концепції права на основі комунікативного підходу.

Список літератури:

1. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Г. Дж. Берман. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 624 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка]. – К.: ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. – 992 с.
3. Ковлер А. И. Антропология права: [навч. посібник] / А. И. Ковлер. – М.: Изд-во Норма, 2002. – 480 с.
4. Мартышин О. В. Совместимы ли основные типы понимания права? / О. В. Мартышин // Государство и право. – 2003. – № 6. – С. 12-18.
5. Поляков А. В. Общая теория права: феноменолого-коммуникативный подход: [курс лекций] / А. В. Поляков. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 845 с.
6. Радзивіло Я. Й. Методологічні розбіжності праворозуміння між юридичним позитивізмом і юснатуралізмом / Я. Й. Радзивіло // Ученые записки Таврического национального ун-та им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Т. 21 (60). – 2008. – № 2. – С. 74-81.
7. Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории / Ю. Хабермас. – СПб.: Наука, 2001. – 417 с.
8. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность / Ю. Хабермас. – М.: Изд-во, Akademia, 1992. – 256 с.
9. Dryzek J. Deleberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, and Contestations. – Oxford, 2000. – 295 p.
10. Walker D.M. The Oxford Companion to Law. – Oxford: GMB, 1980. – 716 p.

Кабанець О. С. Праворозуміння в умовах глобалізації: теоретичний аналіз

В статті аналізується проблематика правової глобалізації, яка має комплексний, багатогранний характер. Представлено різні погляди на інтегративну теорію праворозуміння. Розглянуто форми і методи правової комунікації. Проаналізовано основні напрями її впливу на правову сферу.

Ключові слова: правова глобалізація, теорія праворозуміння, правова комунікація, деліберативна демократія.

Кабанець А. С. Правопонимание в условиях глобализации: теоретический анализ

В статье анализируется проблематика правовой глобализации, которая имеет комплексный, многогранный характер. Представлены различные взгляды на интегративную теорию правопонимания. Рассмотрены формы и методы правовой коммуникации. Проанализированы основные направления ее воздействия на правовую сферу.

Ключевые слова: правовая глобализация, теория правопонимания, правовая коммуникация, делиберативная демократия.

Kabanets O. Legal comprehension in the context of globalization: theoretical analysis

The article analyzes the legal problems of globalization, which has a complex, multifaceted character. Various views of an integrative theory of law understanding are presented. Forms and methods of legal communications are considered. The basic directions of its impact on the legal system are analyzed.

Key words: legal globalization, the theory of law understanding, legal communication, deliberative democracy.